

Н. С. Шумада

БЕСІДИ МИТЦЯ ПРО НАРОД І КРАСУ

Як багато ще не сказано людям, які коштовні скарби не встиг передати їхній щедрій наставник – Максим Тадейович Рильський! Його співрозмовниками були тисячі й тисячі людей, яких він любив і які платили йому такою самою щирою і світлою любов'ю. Коли зі сторінок «Вечірнього Києва» звучала бесіда Рильського, здавалося, ніби після трудового дня зібралася у присмерку велика родина і слухає неквапливі слова старого, мудрого батька.

Хто мав щастя чути, як говорив Максим Тадейович, виступаючи перед тисячною аудиторією чи перед порівняно невеликою групою людей, той пам'ятає, що він майже ніколи не підвищував голос, був обережний щодо жестикуляції, а говорив так, наче ділився з найближчими друзями своїми роздумами, своєю радістю чи бідою. І кожне його слово западало в душу, закарбовувалося назавжди.

Отак і у «Вечірніх розмовах»¹ – їхні сердечність і невимушеність справді створюють цілковиту ілюзію живоюплинної імпровізованої бесіди, зігрітої м'яким, ласкавим, як проміння призахідного сонця, гумором, тією незлобивою, але влучною іронією, що іноді вчувається тільки в натякові, короткому штрихові, ніби оповідач, ледь посміхаючись, каже: «розумному досить».

Ці бесіди стосувалися найрізноманітніших питань сучасності й минулого: тут були і дорогі його серцю спогади про рідне село і розумних, талановитих односельчан; подорожні нотатки, літературні портрети друзів-письменників, композиторів, акторів; відповіді на численні листи, роздуми про мистецтво, побут і культуру народу.

Максим Тадейович блискуче володів умінням навіть про найскладніші речі говорити просто, але ніколи не спрощено. Навпаки, «Вечірні розмови», хоч і розраховані на людей з різним рівнем знань і культури, вражають своєю глибиною. Якої б теми не стосувалася «Розмова», вона завжди містила якесь широке узагальнення, висновок, виношену й вивірену думку митця і вченого.

Ясні естетичні позиції, колосальна ерудиція дозволяли йому висловлювати важливі, часто новаторські судження з питань літературознавства, фольклористики, образотворчого й театрального мистецтва, музики, історії, етнографії й багатьох інших галузей гуманітарних наук; ці судження будили творчу думку, рухали науку вперед.

При всій жанровій різноманітності й багатотемності «Вечірніх розмов» вони мають спільне спрямування: «Народ і краса» – так назвав автор лише одну зі своїх бесід, але так, власне, могла б називатися майже кожна з них, тому що возвеличення краси і сили народного генія, який творить невмирущі духовні й матеріальні цінності, є лейтмотивом усієї книжки.

М. Рильський закликає пильно вивчати творчу діяльність трудового народу, бо саме вона «була і буде надалі міцним, запліднюючим ферментом у мистецтві, в літературі». Народна творчість дає багатющий матеріал для того, щоб уявити, побачити минуле народу в конкретних емоційних картинах, щоб довідатися про думки і прагнення народу. «Хто не знає свого минулого, той не гідний свого майбутнього» – любив повторювати Максим Тадейович. Знання про минуле озброює людину, допомагає їй правильно оцінювати сучасне і прозирати в майбутнє.

Обстоюючи думку про необхідність глибше вивчати і щедріше користуватися мистецьким багатством, нагромадженим народом у минулому, Рильський підкреслює діалектичний зв'язок сучасного і минулого мистецтва: «Справжнє мистецтво завжди оглядається назад, але дивиться воно незмінно

вперед... А попереду – повне прекрасної складності нове життя, і ловити паростки цього нового життя, міцно держачи в руках зброю, викувану століттями, – найвище завдання і найпочесніший обов'язок митця».

Такою мистецькою зброєю, яка допомагає письменникові оволодіти вершинами поетичної майстерності, є, на думку М. Рильського, глибоке засвоєння і творче осмислення фольклору. Народну пісню, казку, легенду він називає живою водою для книжної поезії, без якої немислимі були б найкращі зразки класичної літератури. «Пророчий початок Шевченкового “Кавказу” міг виникнути тільки тому, що Шевченко знав міф про титана Прометея. Цей міф, до якого стільки разів зверталася світова література від Есхіла до Гете, від Міцкевича до Лесі Українки, – цей міф у Шевченка набрав цілковито свого шевченківського характеру... Але ж міф цей і сам по собі був величезним зльотом людської мислі, і саме тому Шевченко обрав його за знаряддя».

У народу вчилися Пушкін і Горький, кращі твори наших сучасних письменників також нерозривно пов'язані з фольклором; з пісенного джерела впливає «Тихий Дон» Шолохова, найчистіші барви народної поезії ввібрали в себе романи Стельмаха, Яновського, Гончара. «Таких прикладів дуже багато, їх не убгаєш не тільки в “Вечірню розмову”, а й у товсту книгу, – зазначає Максим Рильський. – А проте, треба писати і товсті книги – про народну творчість, про народне розуміння краси».

Поет, закоханий у красу і мудру простоту народної пісні, раз у раз повертає до них увагу своїх сучасників. Він радить відновити виконання в мистецьких колективах традиційних щедрівок і колядок, які, на його переконання, будили здорове естетичне почуття.

Україна дзвенить безліччю прекрасних пісень, їх – море, і не слід його зводити до вузького, хай і гарного струмка.

«Самі-но цикли козацьких, гайдамацьких, чумацьких, заробітчанських, рекрутських пісень – минаю вже пісні про кохання, про родинне життя, про громадські справи – являють собою таке ідейне, тематичне, мелодійне, словесне багатство, що аж дух захоплює!» І як же гірко нарікав Максим Тадейович на те, що так недбало, не по-хазяйськи обходяться з піснями покладами «воїни музичної зброї» – композитори, співаки, лектори й автори радіо- і телепередач – якраз ті, кому належало б робити все для пропаганди народного мистецтва. І своїм «братом по перу» – письменникам – автор «Вечірніх розмов» ставить на карб неувагу до народної поезії. Адже існувала в нас до війни фольклорна секція при Спілці письменників, яка тепер чомусь розпливлась у тумані, каже він і наполегливо радить поновити її діяльність. Усі працівники культурного фронту мають об'єднати свої зусилля в боротьбі з несмаком, зі збідненим розумінням народності й національності в мистецтві, щоб остаточно зникли з наших підмоств оті неправдоподібні вульгарні вбрання співачок деяких ансамблів, щоб не виступали фігуристи в «червоних штанах оксамитних, які дуже пасували Семену Палієві, але зовсім не годяться для балету на льоду».

Одверто глузуючи з тих, хто і досі ще продовжує, за гострим висловом Саксаганського, «дражнити хохла», Максим Тадейович знову і знову нагадує, що національність і народність, скажімо, одягу полягає зовсім не в тому, щоб одягти, наприклад, Миколу Платоновича Бажана в кармазиновий жупан і широкі, як Чорне море, шаровари чи кепгар, або чумарку, а в тому, щоб тактовно й доречно використовувати кращі народні традиції. «Розгорнімо недавно виданий у Києві альбом із серії “Українське народне мистецтво” – альбом, присвячений убранню, заглянемо в розділ “Моделі сучасного вбрання за українськими народними мотивами”. Йй богу. Є там чого повчитися нашим модницям та й модникам».

Непримиримо ставився поет до виконання співаками псевдонародних, заяжених творів, які вже давно набили оскому, до тих пісень, «яким далеко, як до неба, до справжнього фольклору, – на чолі їх стоїть славнозвісна “Гандзя”».

У розмові «Дивлюсь на афішу та й думку гадаю» М. Рильський звертається до артистів, насамперед до численних своїх друзів з проханням виступати зі строго продуманими програмами, зокрема програмами, складеними з народних пісень, щоб у концертах на повну силу звучали знамениті лисенківські обробки народних пісень; щоб були повернуті до життя напівзабуті праці Кирила Стеценка, Філарета Колесси, Олександра Кошиця, Леонтовича, Степового, Демуцького, Вахнянина і Нижанківського.

Роздумуючи над найскладнішими проблемами фольклористики й літературознавства, М. Рильський вважав, що дійти до плідних практичних висновків можна лише обмінюючись думками, дискутуючи, залучаючи до обговорення цих проблем якнайширше коло людей, зацікавлених у розвитку науки, мистецтва і культури. Тому він виносить на сторінки газети свої міркування щодо аспектів, вивчених ще недостатньо.

Таким складним питанням є питання народності й національного мистецтва. Для його прояснення М. Рильський спирається на висловлювання Пушкіна, Гоголя, Шевченка, розвиваючи їхні думки, він підкреслює, що національність і народність мистецтва не можна зводити лише до зовнішніх фольклорно-етнографічних ознак, бо національність і народність насамперед є виявом характеру народу, тих його особливостей, що вироблялися протягом століть історичного процесу та залежать від суспільно-економічного розвитку, а також певною мірою і від географічних умов. Ці риси в жодному разі не слід розглядати як «одвічні і довічні, ніби вони – щось закам'яніло-непорушне. Вони розвиваються, як і все на світі. Розвиваються за своїми законами, якими нікому не вільно нехтувати».

Одночасно М. Рильський застерігав від механічного перенесення законів та особливостей одних явищ людської діяльності на інші, наприклад, проблем економічного і політичного життя народів на проблеми розвитку поезії чи музики і міжнародний обмін культурними цінностями. Разом з тим, він закликав завжди мати на оці постійний взаємозв'язок, взаємовплив і взаємозумовленість усіх аспектів історичного процесу.

Питання про національний характер фольклору й літератури М. Рильський завжди пов'язував із питанням про їхнє соціальне звучання і наголошував на тому, що передову, світлу частину нації становлять люди праці, трудящі, і саме їм «дано нині розвивати свою культуру на всю потужність, перед ними – створення нового світу... Наше мистецтво національне, але не можна, щоб воно ставало вузько національним, обмежено національним».

У «Вечірніх розмовах» розглядаються також проблеми відображення у фольклорі народного світогляду, етики, естетики й моралі. Вказуючи на величезне виховне значення фольклору, М. Рильський зауважує, що однією з основних тем міфів і казок усіх віків і всіх народів, усіх великих світових художніх творів є тема дружби й вірності, яка протиставляється темі ворожнечі й зради.

Уміле використання мудрих народних казок, легенд, прислів'їв дає в руки педагогів «ключі від найдорожчого скарбу» – від серця й розуму дітей. Але тут абсолютно неприпустиме вільне поводження з матеріалом. Непоправної шкоди розвитку дитячого мислення, виробленню естетичного смаку завдають ті, хто замість чистого золота народної мудрості, підносить дітям свої ремісницькі підробки.

«Правда, завжди правда» – під таким девізом жив М. Рильський, не терплячи жодного фальшу ні в житті, ні в мистецтві. «Усякий фальш, неправдивість, нещирість, нечесність ми по-

винні нещадно картати і карати, де б ми їх не побачили» – наголошував він.

М. Рильський був прекрасним знавцем слов'янського (і не тільки слов'янського) фольклору; він багато зробив у справі популяризації кращих зразків поетичної творчості слов'янських народів. Чимале місце серед них займають переклади із сербського героїчного епосу, якими Максим Рильський гаряче захоплювався. З глибокою пошаною ставився поет до В. Караджича – основоположника сербської літературної мови, невтомного збирача скарбів народної творчості.

Максим Рильський адресував свої роздуми сучасникам, землякам, друзям. «Я бачу їх перед собою, – говорив він, – я чую гарячі потиски їхніх долонь. Я розмовляю з ними, як з рідними».

Ми теж чуємо живий голос Рильського, перечитуючи його «Вечірні розмови».

Щірі й глибокі його роздуми про народ і його духовне багатство, підхоплені великим загоном українських діячів культури й науки, звучать сьогодні на повну силу, бо питання, підняті поетом-мислителем, мають велику теоретичну й громадсько-політичну вагу.

ПРИМІТКИ:

¹ Усі «Вечірні розмови» М. Т. Рильського, що публікувалися в 1960–1963 роках на сторінках газети «Вечірній Київ», були видані під цією самою назвою окремою книжкою (К. : Держлітвидав України, 1964).